

СЛОВ'ЯНСЬКА КИРИЛИЧНА РУКОПИСНА СПАДЩИНА – ВЗІРЕЦЬ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

У статті йдеться про українську рукописну спадщину як унікальне явище нематеріальної культури. Автором розроблена нова програма, пов'язана з відродженням та збереженням українського рукописного надбання. На окремих зразках показано дію цієї програми, а рукописи представлені як явище нематеріальної культури.

Ключові слова: українська рукописна спадщина, нематеріальна культура, відродження та збереження, система знань.

Терещенко-Кайдан Лілія Владимировна, кандидат искусствоведения, доцент, профессор Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Славянское кирилличное рукописное наследие – образец нематериальной культуры Украины

В статье говорится о украинском рукописном наследии как об уникальном явлении нематериальной культуры. Автором разработана новая программа, связанная с возрождением и сохранением украинского рукописного наследия. На примере отдельных образцов показано действие программы, а рукописи представлены как явление нематериальной культуры.

Ключевые слова: украинское рукописное наследие, нематериальная культура, возрождение и сохранение, система знаний.

Tereshchenko-Kaidan Liliia, PhD in Arts, associate professor, professor of National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

Slavic Cyrillic manuscript heritage is a model of non-material culture of Ukraine

The handwritten Ukrainian heritage as a unique phenomenon of intangible culture is analyzed. The author has developed a new program that is associated with the revival and preservation of Ukrainian handwritten heritage. In some samples it is shown the effect of the program, manuscripts presented as intangible culture phenomenon.

Turning to development, and most importantly preservation of intangible culture in Ukraine, attention is focused on such concepts as heritage or handwritten manuscript heritage of Ukraine. It seems to be manuscript artefacts. You can see, pick up, move from place to place, but there is another side of this issue, it is the knowledge of the manuscript which forms a field of research. This sphere in Ukraine is studied by scientists, but as something intangible culture considered insufficient. Therefore this research topic is relevant and meaningful.

Addressing the issues associated with the revival and preservation of national heritage Ukraine is an urgent need to form a picture of reciting information about them. Manuscripts heritage in general is the genetic code of the nation and the best and most truthful for manuscript nobody can tell that historic event and do not show cultural traditions and achievements of this nation. However, the formation of knowledge about the manuscript heritage of a country needs a system.

The presence of a certain number of documents that are designed to recovery, growth, preservation of manuscripts and cultural heritage not only Ukraine and Greece, but also around the world, indicates the existence of endless problem of white spots that remain on not address the issues of return and preservation national heritage of different countries. And Ukraine is not an exception, but rather one of the most affected countries of modern Europe. This is a permanent removal, colouring Ukrainian values, but also the transformation of history and attempts to destroy Ukraine for centuries as state as a nation.

The program UNESCO "Memory of the World" aims to promote the conservation of world heritage manuscript. The author of this work offers its own, narrower version of the study, it is the identification and preservation of Ukrainian manuscripts in Slavic and Greek collections in Europe. Name of the program, "Manuscripts Ukrainika. European practice".

Identifying manuscript, its belonging to one or another tradition are researched by using the aforementioned semiotic methods. All this forms are a system and rather discipline handwriting heritage of Ukraine. It, in turn, provides the basis and principles of manuscripts, attributed to the unique phenomena of intangible culture.

Availability manuscript, even as precious sample material culture, is characterized as a unit, property, inheritance pattern of ancient manuscripts. These manuscripts are as unique monuments that belong to one or another tradition that has typical or not typical structure that belongs to a hierarchical type in a hierarchical structuring of manuscript heritage that has certain domestic content differences manuscript etc. In the presence of the aforementioned complex knowledge manuscript receives individual assessment, description, introduction to the catalogue, filming, digitization and, uniqueness publication. After that, he and the intangible value again becomes a financial update memo, which will be preserved for future generations.

Key words: Ukrainian manuscript heritage, intangible culture, revival and preservation of knowledge system

Звертаючись до питань розвитку, а головне збереження нематеріальної культури в Україні, акцентується пильна увага на такому понятті, як рукописна спадщина або рукописне надбання України. Здавалося б, рукопис – це предмет матеріальної культури. Його можна побачити, взяти до рук, перенести з місця на місце, але є й інший бік цього питання – знання про рукописи, що формує галузь дослідницької діяльності. Ця сфера в Україні як явище нематеріальної культури розглядалася недостатньо. Тому тема даного дослідження є актуальною та змістовною.

Об'єктом роботи є нематеріальна культура. Предметом – рукописна спадщина України. Метою та завданнями дослідження виступають відродження та збереження знань про рукописну спадщину України.

До окресленої вище проблематики зверталися такі видатні в Україні науковці, як: Г. І. Ковальчук [3] – автор численних праць, присвячених рукописам, рідкісній книзі та стародрукам України; Л. А. Дубровіна [1] – автор базових праць, присвячених рукописній спадщині. Вона виховала плеяду науковців, таких як Л. П. Корній та Є. К. Чернухін; О. Ю. Шевчук [5] та Ю. П. Ясиновський [6] – фахівці в галузі українського церковного співу; Є. К. Чернухін [4] – видатний український дослідник з питань грецької рукописної спадщини в Україні та м. Києві; О. А. Іванова, А. М. Гальченко, Л. А. Гнатенко [2] – дослідники української кирилическої книги в Україні тощо.

Звертаючись до питань, що пов'язані з відродженням та збереженням національного надбання України, нагальною потребою стає сформування чіткої картини знань про них. Рукописна спадщина в цілому – це генетичний код нації. Краще, а головне правдивіше за рукопис ніхто не розкаже тогочасні події та не покаже культурні традиції та здобутки цієї нації. Але формування знань про рукописне надбання тієї чи іншої країни потребує певної системи.

Діяльність щодо книжкових пам'яток, в тому числі рукописів, у нашій державі регулюють насамперед "Основи законодавства України про культуру", прийняті на початку 1992 р., а також закони: Про інформацію (2 жовтня 1992 р.); Про авторські права і суміжні права (23 грудня 1993 р.); Про національний архівний фонд і архівні установи (24 грудня 1993 р.); Про бібліотеки і бібліотечну справу (27 січня 1995 р.); Про музеї та музейну справу (29 червня 1995 р.); Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей (21 вересня 1999 р.); Про внесення змін до Закону України "Про бібліотеки та бібліотечну справу" (16 березня 2000 р.); Про охорону культурної спадщини (8 червня 2000 р.); Про оцінку майна, майнових прав та оціночну вартість в Україні (12 липня 2001 р.); Про страховий фонд документів України(12 березня 2003 р.). Цей хронологічний список законодавства України сформувала й люб'язно надала Г. І. Ковальчук [3, 53].

За межами України, у різних сховищах Європи, зберігається багато артефактів українського походження, переписаних українцями, носіями українських традицій. Вони потребують турботи не тільки сторони, що є на даний момент їх власником, а й української держави, їх батьківщини. Тим більше, що у ст. 14 "Збереження і використання культурних цінностей" "Основ законодавства України про культуру" зафіксовано, що до культурних цінностей належать об'єкти матеріальної і духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення. Унікальні цінності, які мають виняткове історичне значення для формування національної самосвідомості українського народу, визначаються об'єктами національного культурного надбання і заносяться до державного реєстру [3, 53].

Г. І. Ковальчук, як провідний фахівець з питань збереження книжкового фонду України, наголошує на тому, що обмеження вільного доступу до пам'яток історії та культури зумовлюється лише специфікою цінностей та особливими умовами їх збереження, що визначається законодавством [3, 53–54]. Ми маємо дбати про наше національне надбання, про наш генетичний код. Ми повинні намагатися повернути втрачені, подаровані, викрадені рукописні скарби України. Якщо ні, то хоча б ми маємо знати, де і в якому місті лежать ці скарби, щоб при нагоді забрати їх до дому.

У Законі України "Про національний архівний фонд та архівні установи" документом НАФ (Національного архівного фонду) визначаються архівні документи, культурна цінність яких, наголошує Г. І. Ковальчук, визнана відповідною експертизою і який зареєстрований як частина НАФ. Унікальним тут називається документ, який становить виняткову культурну цінність, має важливе значення для формування національної самосвідомості українського народу і визначає його внесок у всесвітню культурну спадщину [3, 54–55].

Безумовно українське законодавство підкріплюється й міжнародними документами, серед яких: "Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту" (Гаага, 14 травня, 1954 р. ООН); "Декларація принципів міжнародного культурного співробітництва" (Генеральна конференція UNESCO, XIV сесія, Париж, 4 листопада 1966 р.); "Конвенція про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності" (XVI сесія ООН, Париж, 14 листопада 1970 р.); "Конвенція на охорону всесвітньої культурної і природної спадщини" (XVII сесія ООН, Париж, 17 жовтня – 21 листопада 1972 р.); "Угода про повернення культурних та історичних цінностей державам їх походження" (СНД, Мінськ, 14 лютого, 1992 р.); "Чорноморська конвенція про співробітництво у галузі культури, освіти, науки та інформації" (Стамбул, 6 березня 1983 р.).

Наявність цього переліку документів, що покликані до відродження, примноження, збереження рукописної та культурної спадщини не тільки України та Греції, а й всього світу, свідчить про існування і невирішеність проблеми, про білі плями, що залишаються щодо повернення та збереження національних надбань різних країн. І Україна тут не є винятком, а скоріш однією з найбільш постраждалих країн сучасної Європи. Це пов'язано з вивезенням, розкраданням українських цінностей, а ще з перетворенням історії і намаганням впродовж століть знищити Україну як державу і націю.

На зразок програми UNESCO "Пам'ять світу", що покликана сприяти збереженню світового рукописного надбання, автор пропонує власний, більш вузький варіант дослідження, виявлення та збереження саме українських рукописів, що зберігаються у слов'янських та грецьких колекціях Європи.

Назвемо програму "Рукописна україніка. Європейська практика". Виділимо основні напрями дослідження та реєстрації українського рукописного надбання:

- 1) Виявлення та ідентифікація рукописів, що належать до українських рукописних пам'яток. Головне питання, що охоплює цей напрям: чи належить рукопис до зразків української спадщини;
- 2) Фіксація у нових реєстрах та описах правдивої інформації про наявність українських рукописів у тих чи інших колекціях чи фондах;
- 3) Запровадження у наукову сферу досліджень, що стосується роботи з виявленням, поверненням на батьківщину, фіксацією та збереженням українських рукописів з слов'янських та грецьких колекцій, що містяться не тільки у грецьких та українських фондах, але й у провідних зібраннях, принаймні Європи;
- 4) Введення до галузі знань нових освітніх курсів, що стосуються вивчення українського рукописного надбання у вищих навчальних закладах як України, так і світу. Це пов'язано з розпорошенням української діаспори світом, а звідси й збереженням української культури в тих регіонах, де присутній український етнос;
- 5) Розповсюдження світом інформації про наявність та самотність української рукописної спадщини;
- 6) Видання з метою збереження українських пам'яток, що наявні як в українських колекціях, так і у закордонних фондах.

Мета програми: забезпечити виявлення та збереження українських рукописних пам'яток, що є яскравим свідченням самотності українського культурного спадку; зробити можливим доступ до українських пам'яток широким колам науковців, дослідників, читачів; заохочувати до досліджень української рукописної спадщини фахівців різних наукових галузей; розповсюджувати друковані, офільмовані, цифрові версії українських рукописів задля отримання нових знань та дослідницької діяльності; поширювати інформацію про важливість і необхідність збереження українського рукописного надбання як унікального явища світової культурної спадщини.

Автором започатковується практична реалізація програми:

- 1) представлені шляхи виявлення української рукописної спадщини за допомогою полісеміотичних методів досліджень: знаково-мовної семіотики, семіосиса, бісеміотики, етносеміотики тощо;
- 2) виявлення місця збереження української рукописної спадщини та фіксацію конкретних пам'яток – носіїв українського культурного надбання.
- 3) представлення конкретних зразків рукописного надбання як виразників унікальних явищ та традицій української культури.

Демонстрація програми буде на матеріалах слов'янських (кириличних) та грецьких рукописів різних фондів та колекцій Європи.

Всю слов'янську (кириличну) та грецьку рукописну спадщину можна поділити за регіонами, тобто за тим місцем, де на даний момент зберігається рукопис, куди він потрапив після переміщень від переписувача, перекладача, упорядника або автора.

Регіонально слов'янські рукописи розповсюдилися разом з еллінськими колекціями по всьому світу. Величезний фонд кириличної рукописної книги зберігається в Росії (Москва, Санки-Петербург). Відомо, що в Росію зі всього православного сходу ввозилися коштовні, в тому числі рукописні надбання, наприклад, з Афону.

Наступним регіоном накопичення рукописної кириличної книги є Балканський півострів – країни Болгарія, Сербія, Македонія, Румунія. Окремо можна виділити колекції Відня, Ватикану, Венеції, Парижу і навіть Анкари. Крім того, необхідно пам'ятати й про сховища Греції і про монастир Св. Катерини на Синаї. Принаймні таку географію охоплює дослідження слов'янських рукописів охоплено автором цієї роботи.

Розподіл рукописів для дослідження відбувається на три великі категорії за сховищами: 1) офіційні бібліотечні фонди; 2) монастирські колекції; 3) приватні колекції. А далі вже в межах конкретної колекції рукописи поділяються за жанрами на: 1) історичну книгу; 2) філософські праці; 3) праці релігійного змісту; 4) мішані збірники тощо. В свою чергу, кожен з жанрових розділів може ділитися на підрозділи. Наприклад, книги релігійного змісту діляться на священно-церковні, церковно-богослужбові та паралітургічні та інше. Взагалі комплектування, зашифровка кожної окремо взятої колекції – це особливий, притаманний тільки їй механізм. А поєднання цих механізмів формує єдиний неповторний організм, що має назву рукописна спадщина.

Далі рукописи поділяються за традиціями. Наприклад, весь масив слов'янських рукописів можна поділити на сербські, болгарські, українські, російські, румунські, молдо-валахські, македонські (Скоп'я), Хорватські тощо. Тобто поділ відбувається за національними ознаками.

Виявлення належності рукопису до тієї чи іншої традиції відбувається за допомогою вищезначених семіотичних методів дослідження. Все це разом формує систему, а точніше галузь знань рукописного надбання України, що, в свою чергу, дає підґрунтя та засади віднести рукописи до унікальних явищ матеріальної культури.

Наявність рукопису, навіть коштовного, як зразка матеріальної культури характеризує його як одиницю матеріальної цінності, давньої рукописної спадщини. А от наявність знань про цей рукопис характеризує його як унікальну пам'ятку, що належить до тієї чи іншої традиції, має типову чи нетипову структуру, належить до певного типу в ієрархічному структуруванні рукописної спадщини, що має певні відмінності внутрішнього наповнення рукопису тощо. За наявності комплексу всіх вищезазначених знань рукопис отримує індивідуальну оцінку, опис, введення до каталогів, фільмування, оцифровку за унікальністю видання. Після чого він з нематеріальної цінності знов перетворюється на матеріальну оновлену пам'ятку, що буде збереженою для наступних поколінь.

Література

1. Дубровіна Л. А. Кодикологія та кодикографія як спеціальні дисципліни в дослідженнях історії української рукописної книги: автореф. дис. доктора історичних наук: 07.00.09 / Любова Андріївна Дубровіна. – Київ, 1993. – 39 с.
2. Іванова О. А. Слов'янська кирилична рукописна книга XVI ст. з фондів інституту рукопису НБУВ / Іванова О. А., Гальченко А. М., Гнатенко Л. А. // Науковий каталог, палеографічний альбом. – Київ, 2010. – 791 с.
3. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах. / Галина Іванівна Ковальчук. – Київ : НБУВ, 2004. – 644 с.
4. Чернухін Є. Грецька рукописна спадщина в Києві/ Євгеній Чернухін. – К., 2004. – 310 с.
5. Шевчук О. Ю. Київський наспів у контексті церковно-монопійного співу України та Білорусії XVII–XVIII ст. : дис. канд. мистецтвознавства. : 17.00.02 / Шевчук Олена Юріївна. – К., 1999. – 225 с.
6. Ясиновський Ю. Українська сакральна монодія, історія, тексти, музично-стильові навірстування: дис. доктора мистецтвознавства: 17.00.01/ Ясиновський Юрій. – Львів, 1995. – 422 арк.

References

1. Dubrovin, LA (1993) Codicology and codicography as special subjects in studies of the history of Ukrainian manuscripts. Extended abstract of doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
2. Ivanov, A. A., Halchenko, A.M., Gnatenko, L.A. (2010). Slavic Cyril handwritten book XVI c. z funds of Vernadsky National Library of the Institute of Manuscripts. Scientific catalogue palaeographical album. Kyiv [in Ukrainian].
3. Kovalchuk, G.I. (2004). Book monuments (rare and valuable books) in the library fund. Kyiv: Vernadsky National Library [in Ukrainian].
4. Chernukhin, E. (2004). Greek manuscript heritage in Kiev. Kyiv, [in Ukrainian].
5. Shevchuk, O. (1999). Kyiv melody in the context of church singing mono act Ukraine and Belarus XVII-XVIII centuries. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
6. Yasinovka, Yu. (1995). Ukrainian sacred monody, story, lyrics, musical style naverstvuvanya: Doctor's thesis. Lviv [in Ukrainian].

УДК 008:004

Трач Юлія Василівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних наук
Київського національного університету
культури і мистецтв
0411@ukr.net

**ТРАНСФОРМАЦІЯ КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА В КОНТЕКСТІ
РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

У статті звернено увагу на істотні зміни, що відбулися у культурі завдяки сучасним інформаційно-комунікаційним технологіям, серед них: уніфікація культурного простору, суперечливі наслідки у межах масової культури, культурна експансія і, відповідно, опір щодо останньої, захист своїх культурних традицій і самобутності. Звернено увагу на недостатність вивчення проблематики інформаційних технологій у культурі, що відкриває широкі можливості для дослідницької діяльності та культурологічного аналізу. Розкрито зміст ключових понять сучасності, які характеризують вплив інформаційних технологій на культуру. Звернено увагу на розширення масштабів діяльності внутрішньо-культурних утворень, таких, як хакери, кракери тощо. Відзначено, що комп'ютерні технології породили новий вид культури, який, будучи складним і багатоплановим феноменом, вимагає ґрунтовного культурологічного осмислення та аналізу.

Ключові слова: інформаційні технології, культурне середовище, інформаційна культура, комп'ютерна культура, техногенна культура, віртуальна культура, молодіжна субкультура.

Трач Юлія Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри комп'ютерних наук Київського національного університету культури і мистецтв

Трансформация культурной среды в контексте развития информационных технологий

В статье обращено внимание на существенные изменения, произошедшие в культуре благодаря современным информационно-коммуникационным технологиям, в частности унификация культурного пространства, противоречивые последствия в пределах массовой культуры, культурная экспансия и, соответственно, сопротивление по отношению к последней, защита своих культурных традиций и самобытности. Обращено внимание на недостаточность изучения проблематики информационных технологий в культуре, что открывает широкие возможности для исследовательской деятельности и культурологического анализа. Раскрыто содержание ключевых понятий современности, характеризующих влияние информационных технологий на культуру. Обращено внимание на расширение масштабов деятельности внутренне-культурных образований, таких, как хакеры, кракеры и т.д. Отмечено, что компьютерные технологии породили новый вид культуры, который, будучи сложным и многоплановым феноменом, требует основательного культурологического осмысления и анализа.

Ключевые слова: информационные технологии, культурная среда, информационная культура, компьютерная культура, техногенная культура, виртуальная культура, молодежная субкультура.